

NARKO NOMIKA

AKO RIADIŤ DROGOVÝ KARTEL

TOM WAINWRIGHT

TOM WAINWRIGHT

NARKO NOMIKA

AKO RIADIŤ
DROGOVÝ KARTEL

eastone BOOKS

NARCONOMICS

Copyright © 2016 by Tom Wainwright. All rights reserved.

Slovak edition © 2023 by Eastone Group, a.s.

Z anglického originálu *Narconomics* vydaného vydavateľstvom PublicAffairs™ preložil Peter Štrba.

V roku 2023 vydalo vydavateľstvo Eastone Books, Bratislava.

www.eastonebooks.com

Translation © 2023 Peter Štrba

Redačné úpravy: Mgr. Alica Činčárová

Layout: Studio Eastone

Tlač: Finidr, s.r.o.

Všetky práva vyhradené.

Okrem použitia ukážok pre účely recenzie a kritiky žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná ani šírená v akejkoľvek forme alebo akýmkoľvek prostriedkami bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8109-450-7

Darebáci už tieto triky poznajú. Čestní ľudia sa ich musia naučiť v rámci sebaobrany.

– „Ako klamať štatistikami“, Darrell Huff

OBSAH

Úvod: Kartel, akciová spoločnosť	IX
1 Dodávateľský reťazec kokaínu <i>Švábí efekt a 30 000-percentná prirážka</i>	1
2 Konkurencia verzus spolupráca <i>Prečo je zlúčenie niekedy lepšie ako vražda</i>	19
3 Ľudský faktor v drogovom karteli <i>Keď sa James Bond skriži s Mr. Beanom</i>	43
4 Reklama, PR a šialenci zo Sinaloy <i>Prečo kartelom záleží na spoločenskej zodpovednosti podnikania</i>	69
5 Offshoring <i>Výhody prevádzkovania biznisu na Pobreží moskytov</i>	95
6 Prísľuby a nebezpečenstvá používania značiek <i>Ako si gangy požičiavajú nápady od McDonald's</i>	117
7 Inovovať skôr ako zákon <i>Výskum a vývoj v priemysle „legálnych drog“</i>	133
8 Objednať si lajnu online <i>Ako internetové nakupovanie zlepšilo zákaznícke služby drogových dilerov</i>	151
9 Diverzifikácia na nové trhy <i>Od pašovania drog k pašovaniu ľudí</i>	177
10 Kruh sa uzatvára <i>Ako legalizácia ohrozuje drogových barónov</i>	199
Záver: Prečo sú ekonómovia najlepšími policajtmi	223
Poďakovanie	239
Poznámky	241
O autorovi	254

ÚVOD

KARTEL, AKCIOVÁ SPOLOČNOSŤ

„Dámy a páni, vitajte v meste Ciudad Juárez, miestny čas: osem hodín ráno.“ V jedno chladné novembrové ráno sa istý pasažier na palube letu Interjet Flight 2283, stojaceho vedľa pristávacej dráhy v mexickej púšti, nervózne pohrával s akýmsi malým balíčkom ukrytým v ponožke a rozmýšľal, či neurobil hroznú chybu. Juárez, sebavedomé hraničné mesto, v ktorom sa človek ide cez deň uvariť a v noci zamrznúť, je hlavnou kokaínovou bránou do Spojených štátov amerických. Tlačí sa na kovové ploty texaskej hranice presne uprostred medzi pobrežiami Tichého oceánu a Mexického zálivu a už dlho je útočiskom pašerákov: miestom, kde sa zarábajú a premrhávajú obrovské peniaze na rýchlych autách, nevkusných vilách a často príliš skoro aj na veľkolepých hrobkách. No tým nervóznym pasažierom, ktorý žmurkal do ranného slnka po ceste k terminálu a ktorý postrehol zamaskovaných „mariňákov“ strážiacich východ, nebol nejaký pašerák drog. Tým pasažierom som bol ja.

V termináli som našiel najbližšie toalety, zamkol som sa v kabínke a vybral balíček: malé čierne elektronické zariadenie približne veľkosti zapaľovača s jediným tlačidlom a LED-signálkou. Pred niekoľkými dňami mi ju dal v meste Mexiko miestny bezpečnostný konzultant, ktorý sa obával, že naivný mladý *británico*, ktorý stál pred ním, by sa mohol dostať po ceste do Juárezu do problémov.

Práve v čase mojej prvej návštevy získalo mesto titul „najvražednejšie na svete“. Vďaka za to smrteľnej hre na schovávačku, ktorú medzi sebou hrali zabijaci konkurenčných kartelov v celom koloniálnom centre a v chudobných častiach mesta so škarobetónovými domami. Miestne noviny a televízne správy boli plné popráv na krajiniciach, masových hrobov a nápaditých nových spôsobov rozštvrtovania tiel. Miznúť v kufroch áut mali vo zvyku najmä zvedaví novinári mumifikovaní maliarskymi páskami. V Juáreze nehodno riskovať. Konzultant mi teda odovzdal spomínané zariadenie a vysvetlil mi, že by som po príchode mal stlačiť tlačidlo, počkať, kým sa rozsvieti LED-ka, a ukryť zariadenie v ponožke. Pokiaľ signálka bliká, bude môcť sledovať moju polohu – teda aspoň polohu mojej pravej nohy –, ak by som sa neohlásil.

V kabínke som potichu vybral sledovacie zariadenie, poprevracal ho v rukách a stlačil tlačidlo. Čakal som. Signálka neožívala. Zmätený som stlačil tlačidlo znova. Nič. Ťukal som, zapieral sa doň silou, držal ho stlačené, no nech som nasledujúcich niekoľko minút robil čokoľvek v snahe prebrať zariadenie k životu, LED-ka odmietala blikáť. Napokon som si vložil tú zbytočnosť naspäť do ponožky, pozbieral si veci a obozretne sa pretlačil do ulíc mesta Ciudad Juárez. Zariadenie bolo mŕtve a bol som v tom sám.

* * *

Toto je príbeh o tom, čo sa stalo, keď nie príliš odvážneho novinára, píšuceho o fungovaní firiem, poslali, aby napísal príspevok o najexotickejšom a najbrutálnejšom priemyselnom odvetví na svete. Do Mexika som prišiel v roku 2010, práve v čase, keď táto krajina začínala stupňovať vojnu proti narko-kovbojom, ktorí so svojimi pozlátenými kalašnikovmi uviedli určité časti štátu takmer do stavu anarchie. Počet zavraždených v Mexiku presiahol v roku 2010 dvadsaťtisíc ľudí, čo bolo približne päťkrát toľko, ako v celej západnej Európe.¹ Lenže nasledujúci rok mal byť ešte násilnejší. Novinové články opisovali väčšinou to isté: každý týždeň priniesol nové príbehy o skorumpovaných policajtoch, zavraždených úradníkoch

a jednom krvavom masakri *narcotraficantes* za druhým, ktoré vykonávali armády konkurentov. Išlo o vojnu proti drogám a bolo jasné, že drogy vyhrávali.

Kedysi som zvykol písať o drogách v Európe a Spojených štátoch z pohľadu užívateľa. Teraz som bol v Latinskej Amerike konfrontovaný s vynikajúcim dodávateľským reťazcom drogového priemyslu. A čím viac som písal o *el narcotráfico*, tým viac som si uvedomoval, čomu sa najviac podobal: globálnemu, vysoko organizovanému biznisu. Produkty tohto priemyslu sa navrhujú, vyrábajú, prepravujú, uvádzajú na trh a predávajú štvrtmiliarde zákazníkov po celom svete. Jeho ročné tržby dosahujú približne tristo miliárd dolárov; ak by išlo o krajinu, umiestnila by sa medzi štyridsiatimi najväčšími ekonomikami sveta.² Ľudia, ktorí prevádzkujú tento priemysel, pôsobia možno hrozivo vzhľadom na svoje odstrašujúce mená (jeden Mexičan bol známy ako El Comeniños teda „Pojedač detí“), no kedýkoľvek som sa s nimi stretol osobne, chvastali sa a sťažovali tak, že mi veľmi pripomínali manažérov korporácií. Hlava krvilačného gangu v Salvádore, ktorý sa predtým mnou chvastal vo svojej cele, koľko územia ovládajú jeho *compañeros*, chrлил rovnaké frázy o novom prímerí medzi gangmi, aké by mohli vychádzať priamo z úst nejakého šéfa exekutívy, ktorý ohlasuje zlúčenie firiem. Statný bolívijský pestovateľ koky, surovej zložky kokaínu, sa nadchýnal svojou zdravou mladou narkotickou úrodou s rovnakou pýchou a expertízou ako komerčný záhradník. Znova a znova mi aj najbezohľadnejší zločinci opisovali rovnaké všedné problémy, ktoré otravujú život iných podnikateľov: manažovanie zamestnancov, kľúčkovanie cez vládne nariadenia, zháňanie spoľahlivých dodávateľov a vysporadúvanie sa s konkurenciou.

Aj ich klienti majú rovnaké požiadavky ako iní spotrebitelia. Podobne ako v ktoromkoľvek odvetví aj títo spotrebitelia vyhľadávajú recenzie nových výrobkov, čoraz viac uprednostňujú nákupy cez internet a dokonca od svojich dodávateľov požadujú určitú úroveň „spoločenskej zodpovednosti podnikania“. Keď som našiel spôsob, ako sa dostať do skrytej „temnej siete“ (Dark Web) na internete, kde sa anonymne pomocou bitcoinov nakupujú drogy a zbrane, bol

som v kontakte s predavačom fajok s pervitínom, ktorý bol rovnako starostlivý ako ktorýkoľvek zástupca Amazonu. (Vlastne, beriem to späť: bol oveľa starostlivejší.) Čím viac som skúmal celosvetový drogový priemysel, tým viac som rozmýšľal, čo by sa stalo, ak by som o ňom písal ako o ktoromkoľvek inom biznise. Výsledkom je táto kniha.

Jednou z prvých vecí, ktoré som si všimol, keď som sa začal dívať na priemysel ilegálnych drog očami ekonóma, bolo, že mnohé z pôsobivo znejúcich čísel, ktoré spomínali úradníci zodpovední za boj proti drogám, jednoducho nedávajú zmysel. Krátko na to, ako som prišiel do Mexika, sa v Tijuane rozohorela obrovská narko-vatra. Vojaci zapálili a poriadne sa vzdialili od 134 metrických ton marihuany, ktorá stúpala v hustom prenikavo zapáchajúcom dyme. Kontraband, ktorý sa našiel ukrytý v šiestich prepravných kontajneroch v sklade na okraji mesta, predstavoval najväčší záťah proti drogám v histórii krajiny. Tovar bol pripravený na vývoz, pevne zabalený do 15 000 balíkov veľkosti vrec s pieskom a označený logami zvierat, smajlíkmi a postavičkami Homera Simpsona, ktoré pašeráci používajú na odlišenie smerovania výrobkov. Keď zodpovední balíky otestovali, odvážili a vyfotografovali, zhromaždili ich na vysokú kopy, postriekali naftou a zapálili. Dav ľudí sa prizeral a vojaci so samopalmi zabezpečovali, že nikto nestál v smere prúdenia dymu stúpajúceho z obrovského ohňa. Generál Alfonso Duarte Múgica, veliteľ mexickej armády v danej oblasti, s hrdosťou oznámil, že dymiaci kontraband mal hodnotu 4,2 miliardy pesos, čo v tom čase znamenalo približne 340 miliónov dolárov. Niektoré americké noviny zašli ešte ďalej a uviedli, že celá korisť mala hodnotu viac ako pol miliardy vzhľadom na to, koľko by mohla zarobiť v Spojených štátoch.

Nech sa na celú vec pozrieme akokoľvek, oba odhady sa poriadne mýlili. Výpočet generála Duarteho podľa všetkého vychádzal z predpokladu, že gram marihuany sa dá v Mexiku kúpiť približne za tri doláre. Keď to vynásobíte sto tonami, dostanete celkovú hodnotu kontrabandu vo výške zhruba 300 miliónov. V Spojených štátoch by gram mohol stáť skôr päť dolárov, takže tu je zdroj spomínaného

druhého odhadu. Všetko sa to zdá byť logické a rozumné, aj keď ide o hrubý odhad, no v skutočnosti je to celé smiešne. Len si zober- te iný veľmi návykový tovar vyvážený z Latinskej Ameriky: argen- tínsku hovädzinu. Dvestodvadsaťgramový steak by v reštaurácii na Manhattane mohol stáť 50 dolárov, čiže 22 centov za gram. Podľa logiky generála Duarteho by to znamenalo, že poltonový býček by mal hodnotu vyše 100 000 dolárov.

Kým býček dosiahne hodnotu 50 dolárov za porciu, musí sa za- biť, rozporcovať, zabaliť, odoslať, nakoreniť, ugrilovať a predložiť hosťovi v reštaurácii. Z tohto dôvodu by žiadny analytik hovädzie- ho priemyslu nepočítal cenu živého býčka túlajúceho sa po argen- tínskych *pampách* pomocou údajov reštaurácie v New Yorku. No toto je v podstate spôsob odhadovania hodnoty heroínu zhabané- ho v Afganistane alebo kokaínu zadržaného v Kolumbii. V skutoč- nosti je to tak, že kým drogy, tak ako hovädzina, dosiahnu konečnú „pouličnú cenu“, musia absolvovať dlhý proces, v ktorom získavajú pridanú hodnotu. Gram marihuany možno stojí tri doláre v noč- nom klube v Mexiku alebo päť dolárov na americkom internáte, no marihuana ukrytá v sklade v Tijuane – ešte neprepašovaná cez hra- nice, nerozdelená na predajné dávky a potajomky nepropagovaná medzi zákazníkmi – má oveľa nižšiu hodnotu. Najlepšie dostupné odhady naznačujú, že veľkoobchodná cena marihuany v Mexiku je približne 80 dolárov za kilogram alebo iba 8 centov za gram.³ Pri tejto cene by kontraband z Tijuany mal hodnotu približne 10 milió- nov dolárov. A asi aj menej, pretože nikto, kto by ukrýval 100 ton nejakého nelegálneho výrobku, by ho nedokázal predávať na kilo- gramy. Akcia v Tijuane bola určite veľký úspech a niet pochyb, že v karteli, ktorý o kontraband prišiel, padlo niekoľko hláv (doslova), ale tých 340 miliónov, ktoré mali byť podľa novín ranou pre orga- nizovaný zločin, je z ríše fantázie: strata, ktorú utržili kriminálnici vlastniaci drogy, bola pravdepodobne vo výške troch percent spo- mínanej sumy.

Ak predpoklady ohľadom hodnoty jediného veľkého skladu v Tijuane plného marihuany mohli byť až takto vzdialené od rea- lity, rozmýšľal som: čo iné by sa dalo zistiť pri analýze obchodu

s drogami, ak by sme sa naň pozreli z úplne iného uhla a použili základné princípy ekonomiky? Ak začnete kartely skúmať takto, začnú sa vám vynárať ďalšie podobnosti s legitímnym podnikaním. Kolumbijskí producenti kokaínu ochraňovali svoje zisky väčšou kontrolou dodávateľských reťazcov podobne ako Walmart. Mexické kartely expandovali na základe značky s rovnakým úspechom ako McDonald's. V Salvádore zistili potetované pouličné gangy, ktoré boli kedysi zaprisahanými nepriateľmi, že tajná dohoda môže byť niekedy výhodnejšia ako konkurencia. Karibskí kriminálnici používajú páchnuce väznice na ostrovoch ako pracovné agentúry, pomocou ktorých riešia problémy týkajúce sa ľudských zdrojov. Aj drogové kartely, ako iné veľké firmy, začali experimentovať s prerozdeľovaním práce a prenášajú svoje problémy do nových, zraniteľnejších krajín. Pokúšajú sa diverzifikovať podobne ako väčšina iných firiem, keď dosiahnu určitú veľkosť. A rovnako ako iných významných predajcov aj ich ovplyvňuje prechod na internetové nakupovanie.

Použitie ekonomickú a podnikateľskú analýzu na drogové kartely sa môže zdať výstredné. No nepochopenie ekonomiky obchodu s drogami – a ďalšie vyhlasovanie fantastických súm podobne ako pri polmiliardovej vatre v Tijuane – odsúdilo vlády na nalievanie peňazí a ľudských zdrojov do opatrení, ktoré nefungujú. Daňoví poplatníci po celom svete minú až do 100 miliárd dolárov ročne na boj proti nelegálnemu obchodu s drogami. Len Spojené štáty „cálujú“ približne 20 miliárd na federálnej úrovni, vďaka čomu sa uskutoční 1,7 milióna zatknutí v spojitosti s drogami a asi štvrt milióna ľudí putuje do väzenia.⁴ V krajinách, ktoré produkujú a distribuujú drogy, prispeli vojenské ofenzívy proti drogovému priemyslu k zarážajúcemu počtu úmrtí. Miera vrážd v Mexiku, aj keď vyvoláva strach, nie je až taká vysoká ako v niektorých iných krajinách, ktoré ležia na pašeráckej trase, kde sú každý rok zavraždené ďalšie tisíce ľudí bojujúcich s biznisom s drogami. Miera verejných investícií je obrovská a dôkazy, ktoré sa používajú na ich podporu, sú ošemetné.

Pri sledovaní stopy pašerákov som si všimol štyri veľké ekonomické chyby, ktoré neustále robia všetky vlády od La Paz až po

Londýn. V prvom rade sa príliš zameriavajú na potláčanie ponuky drog, pričom základné ekonomické poučky hovoria, že väčší zmysel by malo venovať sa dopytu. Znižovanie ponuky viac zvýšilo ceny, ako znížilo množstvo spotrebovaných drog, čo napokon viedlo k zvýšeniu hodnoty trhu s drogami. V druhom rade, neustále sa uprednostňujú krátkodobé riešenia, pri ktorých vlády šetria na prvotných intervenciách, a skôr odkladajú väčšie účty na neskôr. Keď sa zoškrávajú verejné výdavky, medzi prvé programy, ktorým sa znižujú rozpočty, patrí rehabilitácia väzňov, vytváranie pracovných miest a liečba závislostí. No represie v prvej línii, ktoré dosahujú to isté pri vyšších nákladoch, majú akoby nehatené zdroje. Po tretie, aj keď sú drogové kartely vzormi čulého globálneho obchodu bez hraníc, snahy o ich reguláciu sú stále nemotorné kvôli obmedzeniam, ktoré platia iba v rámci hraníc daného štátu. Výsledkom je, že drogový priemysel prežíva tak, že preklzne z jednej jurisdikcie do druhej, čím jednoducho preľstí nekoordinované úsilie viacerých krajín. A napokon, najdôležitejšie je, že vlády mylne dávajú prohibíciu a reguláciu na jednu úroveň. Zákazy týkajúce sa drog, ktoré sa na prvý pohľad zdajú byť rozumné, odovzdali exkluzívne práva na multimiliardový biznis do rúk najbezohľadnejších sietí organizovaného zločinu na svete. Čím viac som sa dozvedel o tom, ako kartely prevádzkujú svoj biznis, tým viac som sa zamýšľal nad tým, či by ich legalizácia, ktorá by gangstrom ani zďaleka nepomohla, dokázala poraziť.

Nasledujúce kapitoly rozoberú tieto argumenty do väčšej hĺbky, no podstatou je toto: predvídanie ďalších krokov kartelov a snaha zabezpečiť, že peniaze a ľudské životy určené na boj s nimi nie sú vynaložené zbytočne, sa uskutočňujú jednoduchšie, keď si uvedomíme, že kartely fungujú ako iné veľké nadnárodné spoločnosti. Táto kniha je firemným manuálom pre drogových magnátov, no tiež návodom, ako ich poradiť.

KAPITOLA 1

DODÁVATEĽSKÝ REŤAZEC KOKAÍNU

Švábí efekt a 30 000-percentná prirážka

„Volám sa bin Ládin.“

V La Paz, hlavnom meste Bolívie ležiacom vo výške, z ktorej bolí hlava, bol daždivý jarný deň a ja som sa schovával na priedomí a čakal na odvoz do hôr. Auto práve dorazilo – tmavosivá Toyota Land Cruiser so zadnými oknami zatemnenými fóliou, ktorá sa v rohoch odlupovala. Šofér vyskočil, aby sa predstavil. „Volajú ma bin Ládin pre toto,“ vysvetľoval krútiac koncom hustej jantárovočiernej brady, ktorá mu visela dobrých dvadsať centimetrov pod sánkou. „Vy ste ten, ktorý chce vidieť, kde pestujeme koku, však?“

Som. Tu v Andách sú korene obchodu s kokaínom, celosvetového biznisu v hodnote približne 90 miliárd dolárov ročne. Kokaín sa užíva v každej krajine na svete, no v podstate každá jeho odrobinka sa rodí v jednej z troch krajín Južnej Ameriky: v Bolívii, Kolumbii alebo v Peru. Táto droga, ktorá sa dá šnupať ako prášok alebo fajčiť vo forme kryštálov ako „crack“, sa vyrába z rastliny koka, robustného kríka, ktorý je väčšinou doma na úpäti Ánd. Prišiel som sa na vlastné oči pozrieť, ako sa koka pestuje, a zistiť viac o ekonomike na úplnom počiatku dlhého, násilného a rozprávkovo ziskového dodávateľského reťazca biznisu s kokaínom.

Skočil som na zadné sedadlo Land Cruisera a rozmýšľal, či otvoriť okno a nechať dnu padať dážď, alebo ho nechať zatvorené, čo by len zhoršilo zápach unikajúceho benzínu z kanistra v kufri za mnou. Rozhodol som sa okno trochu stiahnuť a potom sa presunúť do stredu radu sedačiek, aby som ostal suchý. Vyrazili sme a škriabali sa z výšky 3 000 metrov nad morom do výšky 4 000 cez vrchol bolívijského Altiplano, vysokej náhornej plošiny v Andách, ktorá leží asi trikrát vyššie ako Káthmandu v Himalájach. Auto hundralo, keď ho bin Ládin, ktorý si občas pospevoval, ale inak príliš nerozprával, presviedčal, aby pokračovalo zákrutu za zákrutou. Šli sme cez oblaky a keď sa rozostúpili, zazrel som pásy snehu na druhej strane údolia.

Bolívia má dve hlavné oblasti, v ktorých sa pestuje koka: Chapare, región s vysokou vlhkosťou uprostred krajiny, kde sa pestovanie rozbehlo spolu s rozmachom obchodu s kokaínom, a Yungas, teplú lesnatú oblasť severovýchodne od hlavného mesta, kde sa táto rastlina pestuje celé storočia. Ideme práve do tejto druhej a ako pomaly zostupujeme po východnom svahu, vzduch sa čoraz viac otepluje a holé skaly pohoria sa začínajú pomaly pokrývať najprv machom a potom hustým závojom papradí. Sústredil som svoj pohľad na druhú stranu údolia a snažil sa nemyslieť na cestu cez oblasť, ktorá je poriadne desivá. Miestni ju poznajú ako *camino de la muerte* čiže „cestu smrti“ a ide o úzky štrkovitý pás, ktorý sa tisne k rozpadávajúcemu sa útesu na pravej strane, pričom po ľavej je rokľina hlboká 300 metrov. Bin Ládin si to veselo a naslepo šinul cez jednu zákrutu za druhou (v istej chvíli priamo cez malý vodopád) a ja som sa tlačil k pravým dverám, kde som zvieral rúčku, plne pripravený vyskočiť do bezpečia, ak by som nadobudol pocit, že auto sa zosúva do hĺbočiny.

Našťastie k tomu nedošlo. Po mnohých hodinách na ceste, z ktorých sme časť strávili ručným odstraňovaním malého zosuvu pôdy, sme napokon dorazili do nášho cieľa. Možno to bolo tým, že som mal nervy vyšponované stresujúcou jazdou, no Trinidad Pampa, dedina s približne 5 000 obyvateľmi, žijúcimi zväčša v domoch zo škarobetónu a zvlneného plechu, mi pripadala ako raj. Cestu do

mesta lemovali namiesto strmých zrázov banánovníky. Na severe a na juhu obyvatelia vytesali do prudko sa zvažujúcich kopcov údolia upravené terasy, z ktorých každá bola široká iba niekoľko desiatok centimetrov. Za nimi sa čneli vyššie hory až do oblakov, ktoré kontrastovali s tmavomodrou oblohou. Vyskočil som z auta do teplého popoludnia, celý rád, že si môžem vystrieť nohy a prejsť k poľu pri krajnici. Kríky, ktoré tam rástli, sa nedali popliesť s ničím. Jemné listy v tvare mandle na tenkých stonkách vytŕčali z hrubších, ktoré boli starostlivo zasadené do červenkastej pôdy. Toto je koka, miliardová rastlina, pre ktorú sa každý rok zavraždia tisíce ľudí. Ľudia kvôli týmto kríkom vysekali do pohoria jednu terasu za druhou, čím vytvarovali zelené schodisko.

Na križovatke uprostred dediny som sa stretol s Édgarom Marmanim, hlavou miestnych odborov pestovateľov koky. Prišiel priamo z poľí so zablatenými rukami a obutý v gumených čižmách. Odbory pre drogových roľníkov? Takmer kdekoľvek inde na svete by niečo také bolo ilegálne. No Bolívia má, čo sa týka koky, voľnejší režim než iné juhoamerické krajiny. Koka sa v Andách používala dávno predtým, ako Európania prišli do Amerik. Niektorí ľudia ju varia ako čaj, kým iní jednoducho prežúvajú za hrst listov (často vidieť bolívijských sedliakov, ako si idú po svojom s jedným vydutým lícom plným koky). V tejto forme má rastlina iba mierny stimulujujúci účinok, ktorý sa ani nepribližuje kokaínu. Údajne potláča pocit chladu, hladu a pomáha prekonávať výškovú chorobu, čo sú všetko otravné aspekty života na plošine Altiplano. Mnoho hotelov v meste La Paz podáva čaj z koky hosťom pri ich príchode – donedávna to vlastne robila aj americká ambasáda. Ja som vypil jeden krčah na raňajky; prišlo mi to ako zelený čaj a nebolo to oveľa silnejšie. Bolívijská vláda povoľuje „tradičné“ používanie tejto rastliny tak, že každý rok vydáva licencie na obmedzené množstvo pôdy, ktorá sa môže používať na pestovanie koky.

Marmani si však nevybral na pitie koku, ale Pepsi, a usadili sme sa na plastových stoličkách v malom obchode s rozličným tovarom s dvoma plastovými šálkami a dvojlitrovou fľašou medzi nami. Začal som otázkou, ako vypestovať dobrú úrodu koky. „Najprv

musíme urobiť *wachus*,” povedal a ukázal hore na stráne s terasami. Každá sa vyseká do skaly v dĺžke vyše pol metra a očistí sa od kameňov. Každý človek v komunite sa stará o tucet terás, pričom najväčší vlastníci pôdy spravujú spolu vyše 40 árov. Mierne počasie a úrodná pôda v oblasti Yungas prinášajú pestovateľom až tri úrody koky ročne, čo je oveľa lepšie ako pri kávovníku, ktorý rodí iba raz a je náročné ho pestovať, keďže si vyžaduje tieň. Jediné zložité obdobie tu podľa Marmaniho predstavuje zima – júl, august a september –, keď neprší a „*estamos jodidos*“: sme nahratí. Keď sa listy oberú, vysušia sa na slnku a potom sa zabalia do *takis*, 25-kilových vriec. Tie sa naložia na nákladiak, ktorý sa terigá na trh Villa Fátima v La Paz, čo je jedno z dvoch miest v krajine, kde sa koka môže legálne predávať. Každý nákladiak ukazuje licenciu, na ktorej je zaznačené, koľko koky presne vezie a odkiaľ pochádza.

Pestovatelia koky sú v Bolívii tolerovaní, či dokonca oslavovaní. Prezident Evo Morales je sám bývalý *cocalero*, ako sa roľníci označujú. Raz porušil najrôznejšie zákony, keď zobral vrecko s kokou do Manhattanu, aby vyzývavo žul rastlinu pred osadenstvom Organizácie spojených národov (OSN), kde volal po zrušení medzinárodných konvencií zakazujúcich jej používanie. Celá záležitosť bola súčasťou širšieho odboja proti niečomu, čo vnímal ako vmiešavanie sa Západu do andských záležitostí. V roku 2008 vyhostil amerického veľvyslanca za vstupovanie do domácej politiky a zároveň vyhodil aj americký protidrogový úrad Drug Enforcement Administration (DEA). Štát napriek medzinárodným zákazom pestovania podporuje rôzne bolívijské firmy, ktoré chrlia najrôznejšie formy výrobkov z koky: od cukríkov, sušienok a nápojov až po zubnú pastu napustenú kokou. Všetko reguluje viceministerstvo pre koku, ktoré stanovuje limity na množstvo pestovanej rastliny. Ide o vystavenie takého množstva licencií, aby sa uživil trh s čajom, zubnými pastami a ostatnými tovarmi, a pritom sa nevypestovalo toľko, aby koka presiakla do obchodu s kokaínom. Tento systém má však od dokonalosti ďaleko: OSN odhadla, že v roku 2014 bolo na pestovanie koky určených asi 20 400 hektárov pôdy, čo stačí na vyprodukovanie približne 33 000 ton sušenej rastliny.

V tom istom roku spomínané dva trhy s licenciou spravovali iba 19 798 ton – menej ako dve tretiny množstva rastliny, ktorá sa vypestuje.¹ Je takmer isté, že zvyšok si našiel cestičku na ilegálny trh, kde sa z neho stal kokaín.

Vzhľadom na to, že kartely potrebujú koku na výrobu kokaínu, vlády sa zameriavali na plantáže v snahe zredukovať biznis s kokaínom pri zdroji. Juhoamerické krajiny produkujúce koku sústredili od konca 80. rokov 20. storočia svoje protidrogové aktivity, finančne a odborne podporované Spojenými štátmi, na hľadanie a ničenie nelegálnych polí s kokou. Ide o jednoduchú ekonomickú zákonitosť: ak znížite ponuku daného výrobku, zvýšite jeho nedostatok, čo zvýši jeho cenu. Nedostatok je to, vďaka čomu je zlato drahšie ako striebro a ropa drahšia ako voda: ak veľa ľudí chce niečo a toho niečoho nie je dostatok, ľudia budú musieť zaplatiť viac, aby to dostali. Vlády dúfajú, že postupným znižovaním ponuky koky dosiahnu rast jej ceny a tým aj nákladov na výrobu kokaínu. S nárastom ceny kokaínu si ho podľa nich bude kupovať čoraz menej ľudí vo svete bohatých. Je to niečo podobné, ako keď úrodu kakaa nedávno postihla prirodzená choroba, čo spôsobilo zvýšenie medzinárodnej ceny čokolády a „čokoholici“ museli obmedziť svoju vášeň. Podobne aj zničenie polí s kokou by malo zvýšiť cenu kokaínu a presvedčiť užívateľov drog, aby ich spotrebovávali menej.

Kolumbia a Peru, ktoré v súčasnosti vychádzajú so Spojenými štátmi lepšie ako Bolívia, išli na to špeciálne tvrdo. Armády oboch krajín boli povolané ako núdzové záhradnícke služby s úlohou odstrániť všetky známky kríkov s kokou. Horské prostredie túto úlohu mimoriadne sťažilo. Hliadky lietajú hore-dole v ľahkom lietadle a hľadajú náznaky terás, na ktorých by prebiehala produkcia koky. Pestovatelia sa zlepšili v ukrývaní svojej úrody, no úrady sú dnes lepšie v ich vyhľadávaní. Lietadlám hliadok pomáhajú satelity, ktoré vytvárajú detailné snímky vidieka pre expertov, ktorí ich študujú v snahe nájsť rozdiel medzi legálnymi plantážami s banánovníkmi a kávovníkmi a zakázanými poľami s kokou. Vojaci vybavení týmito mapami majú potom za úlohu zničiť úrodu ručne. V Kolumbii ničenie prebiehalo sprejovaním polí herbicídmi z ľahkého lietadla.

Pestovatelia sa sťažovali, že hoci to zničí koku, spolu s ňou odumierajú aj úplne legítimne plodiny. Kolumbia v roku 2015 natrvalo opustila svoj program sprejovania zo vzduchu po varovaní agentúry Svetovej zdravotníckej organizácie, že daný herbicíd môže spôsobovať rakovinu.

Ničenie bolo mimoriadne úspešné – teda aspoň na prvý pohľad. Za posledných niekoľko desaťročí zničili Bolívia, Kolumbia a Peru tisíce štvorcových kilometrov nelegálnych plantáží s kokou, pričom každý rok ich bolo čoraz viac. Kým v roku 1994 zničili vlády spomínaných troch krajín asi 6 000 hektárov koky,² v roku 2014 ich bolo už viac ako 120 000 hektárov – ničenie sa dialo väčšinou ručne. Ide o mimoriadny počin: aby ste pochopili rozmer celej akcie, predstavte si, že každý rok odstraňujete burinu zo záhrady, ktorá je 14-krát väčšia ako Manhattan. (Pričom na vás príležitostne niekto vystrelí.) Podľa hrubých výpočtov OSN už bola zničená takmer polovica kríkov koky vysadených v Andách.

Ročná strata produkcie vo výške takmer 50 percent by znamenala veľkú ranu pre väčšinu odvetví, no trh s kokaínom sa akosi vždy zotaví. S každým hektárom, ktorý bol otrávený, spálený či posprejovaný, pestovatelia opäť šli a zasadili viac kríkov, aby nahradili zničené. Výsledkom je, že celkový počet kríkov sa príliš nezmenil. V roku 2000, po prvom desaťročí intenzívnych protidrogových opatrení, sa na pestovanie koky v Južnej Amerike úspešne používalo 220 000 hektárov pôdy – takmer rovnaká plocha ako v roku 1990. Z času na čas sa jednotlivým krajinám dočasne podarilo biznis s kokou vytlačiť: napríklad Peru v 90. rokoch znížilo pestovanie koky zásadným spôsobom. No kartelom sa rýchlo podarilo nájsť iné zdroje. Keď Kolumbia zdvojnásobila svoje úsilie a vytlačila pestovateľov, terasy s kokou sa znova objavili v Peru. Západní pozorovatelia to nazývajú „efekt balóna“: ak ho stlačíte na jednom mieste, vyduje sa niekde inde. Obyvatelia Latinskej Ameriky majú na tento jav zemitější pomenovanie: „švábí efekt“. Podobne ako šváby aj pašerákov drog môžete vyhnať z jednej izby, no čoskoro sa usídlia niekde inde v dome.

To však netrápi zástancov tohto prístupu, ktorí tvrdia, že podstatou nie je nevyhnutne úplne zrušiť pestovanie koky, ale spôsobiť, že bude nákladnejšie. Aby pestovatelia udržali vysokú mieru produkcie aj napriek sprejovaniu, sú nútení tráviť na poliach oveľa viac času. Potreba vytvárať nové plantáže ako náhradu tých, ktoré zničili armády, vytvára pre biznis značné náklady. V minulosti sa takmer všetka vypestovaná koka dala premeniť na kokaín. Dnes úrady zničia takmer polovicu buď vykorenением, alebo sprejovaním herbicidom.

No aj napriek tomu, že kartely musia pestovať dvakrát viac koky ako predtým, aby mali rovnakú úrodu, nezvýšili svoje ceny. V Spojených štátoch dnes gram čistého kokaínu stojí asi 180 dolárov. (Typický gram, ktorý sa dá kúpiť na ulici, má asi polovičnú cenu, pretože je čistý asi iba na 50 percent.)³ Zhruba toľko stojí už asi dve desaťročia, a to aj napriek tisícom sekov mačetaami a hektolitrom herbicidov, ktoré sa použili. Jedným z vysvetlení stabilnej ceny v čase prudkej zmeny ponuky by mohol byť pád dopytu. (Inými slovami, menej výrobkov je v obehu, no menej ľudí si ich chce kúpiť, takže cena ostáva rovnaká.) Nezdá sa však, že ide o tento prípad. Od 90. rokov je počet ľudí, ktorí pravidelne užívajú kokaín v Spojených štátoch, dosť stabilný – pohybuje sa v rozmedzí 1,5 milióna až 2 milióny. V poslednom čase tu nastal výrazný úpadok spotreby, no väčšinou to kompenzoval vyšší dopyt v Európe. OSN tvrdí, že celosvetový dopyt je stabilný. Z toho vyvstáva hádanka: stály dopyt a obmedzená ponuka by za normálnych okolností viedli k zvýšeniu ceny, no kokaín ostáva lacný ako vždy. Ako sa kartelom podarilo obísť základné zákony ekonomiky?

Aby sme pochopili, ako zvládli tento trik, pozrieme sa na Walmart, ktorý akoby niekedy dokázal obchádzať zákony dopytu a ponuky podobným spôsobom ako drogové kartely. Walmart, najväčší predajca na svete, má ročné výnosy vo výške takmer polovice bilióna dolárov. Jeho úspech stojí na cenách, ktoré akoby príliš nestúpili odvtedy, čo Bud a Sam Waltonovci otvorili v roku 1962 svoj prvý obchod. Pred posledným Dňom vďakyzdania si mohli zákazníci kúpiť moriaka za 80 centov za kilogram a spolu s tým sadu